

KOMANDA MJESTA SENJ RUJAN 1943. GODINE

MLADEN PLOVANIĆ

Vojnopozadinske su komande imale u toku našeg NOB-a sasvim određene i za razvitak NOR-a vrlo važne zadaće. Njihovi se prvi začeci pojavljuju još 1941, osobito u zapadnoj Srbiji, gdje su djelovale na tada oslobođenom teritoriju. Na oslobođenim područjima Hrvatske pojavljuju se nešto kasnije, a u Hrvatskom primorju tek u jesen 1942.

Prva primorska vojnopozadinska komanda bila je Komada mjesta Krm-pote—Ledenice, osnovana u drugoj polovici studenog 1942, ubrzo nakon što je u Drežnici osnovana Komanda primorsko-goranskog područja.

Pod nadležnost spomenute krm-potsko-ledeničke Komande mjesta spadao je sav vinodolski naseljeni slobodni teritorij, kao i naselja tadanje krivoputske općine koja su bila trajno (Alan) ili povremeno slobodna (neka zapadna krivoputska sela).

Zadaci vojnopozadinskih komandi poznati su i ovdje se na njih nećemo osvrtnati. Dakako, njihova se uloga i zadaća proširivala razvitkom NOB-a, ali su zadaci ovisili i o mnogim specifičnostima pojedinih slobodnih područja.

Spomenuta krm-potsko-ledenička komanda mjesta, čije je sjedište bilo u krm-potskom zaselku Omar sve do kapitulacije Italije, osnovana je naredbom primorsko-goranskog područja. Prvi komandant mjesta bio je poznati vinodolski revolucionar Petar Komadina, zamjenik komandanta bio je Pave Butorac, a pomoćnik, ujedno zadužen za pitanja vojnopolitičke djelatnosti, bio je Ivan Milošević iz Ledenica.

Kasnije, u ljeti 1943, Komadina će postati predsjednik Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje, a na njegovo mjesto bit će postavljen Karlo Špalj iz Bribira.

Prema prethodnoj konstataciji prva se nadležnost partizanske vojnopozadinske komande na senjskom kotarskom području pojavljuje još krajem 1942, dakle — u vrijeme kada su bila slobodna ili poluoslobođena neka sjeverozapadna sela krivoputske općine. Kasnije, u proljeće 1943, kada su jedinice naše NOV oslobodile Gacku dolinu u Lici, nadležnost i djelatnost komande mjesta Otočac prostirala se i na oslobođena naselja u predjelu Krasnog, također na senjskom kotarskom području. S obzirom na nagli razvitak i širenja NOB-a u predjelu velebitskih naselja, Krasno je ubrzo postalo i sjedište Kotarskog komiteta KPH za kotar Senj. Budući da u tom predjelu nisu još djelovali organi narodne vlasti onako i u onoj mjeri kako su to potrebe NOB-a zahtijevale, senjsko kotarsko partijsko rukovodstvo već je tada predlagalo da se u Krasnom uspostavi komanda mjesta. U zahtjevu su osobito naglašeni razlozi koji su bili bitni za njeno osnivanje, tj: organizacija

zaštite (u granicama mogućnosti) slobodnih naselja (Krasno i okolica) od ustaških i četničkih upada i ograničavanja prilično slobodnog prometa, osobito sa Senjom, u kom je bio jak talijanski i ustaški garnizon. Dok je ovaj zahtjev rješavan u višoj nadležnosti komandi, uslijedila je kapitulacija Italije. Time je Hrvatsko primorje postalo slobodno, a u okviru njega i cijelo senjsko kotarsko područje.

Italija je, kako je poznato, kapitulirala 8. rujna. Velik dio Hrvatskog primorja bio je slobodan već 9. i 10. rujna, ali je Senj, u kojem je bilo i sjedište Komande talijanske divizije, branila jaka talijanska posada, tako da je oslobođen tek u noći 12/13. rujna. Tog su dana ušle u njega jedinice XIII. primorsko-goranske divizije koje su ga oslobodile, odnosno njena 2. brigada i dijelovi prve. (Tijekom noći je Štab XIII divizije izdao kraću obavijest, u obliku letka, u kojoj je naznačeno oslobođenje Senja. Bio je to prvi tekst tiskan u senjskoj tiskari za potrebe NOB. Primjerak obavijesti se čuva u Muzeju Revolucije u Rijeci.)

Komandant 2. brigade bio je Viktor Buban, a komesar Emil Karadžija. Tako je komanda 2. brigade, dakako, u suradnji s drugim komandama XIII. divizije i pojedinim odsjecima Glavnog Štaba NOV-a i PO-a Hrvatske, pokrenula u Senju i prve vojnopozadinske aktivnosti. Osnovna je zadaća bila sadržana u potrebi najhitnijeg razoružavanja preostalih još nerazoružanih talijanskih jedinica u području Senja i okolice, skupljanje i osiguravanje velikih količina zaplijenjenog ratnog materijala i opskrba jedinica NOV-a svim raspoloživim ratnim potrepštinama.

Kako je poznato, operativne jedinice nisu mogle, s obzirom na svoju pokretljivost, trajnije djelovati i kao vojnopozadinska (garnizonska) vlast. Dakle, kada se u Senju nametnula zadaća osnivanja komande mjesta, odnosno pokretanja i organiziranja djelatnosti iz nadležnosti takve komande, tu je zadaću morala preuzeti komanda 2. brigade XIII. divizije. Bilo je to već 14. rujna, čim je komanda ušao u Senj.

O prvim začecima djelovanja Komande mjesta Senj nismo pronašli primarne arhivske dokumente. Tek je iz jednog spisa Glavnog Štaba NOV i PO Hrvatske vidljivo da je takva komanda postojala 17. rujna, ali se — s obzirom na sadržaj spisa — dade zaključiti da je osnovana prije, a ne tog dana. S tim u vezi zanimljiva su i sjećanja nekih pripadnika Štaba II. brigade, koja se u bitnim značajkama uglavnom podudaraju. Naime, kako smo već naveli, Štab II. brigade XIII. divizije već je 14. rujna pokrenuo određene vojno-pozadinske aktivnosti u Senju, o čemu su autori ovog zapisa šire obrazložili svoja sjećanja na te događaje spomenuti Emil Karadžija (tada komesar II. brigade) i Nikola Žic, oficir u Štabu te brigade.

Prema Karadžijinu sjećanju prvih nekoliko dana nakon oslobođenja nije u Senju osnovana posebna komanda mjesta, već je sve zadaće iz njene nadležnosti obavljao Štab brigade, a za cjelokupnu organizaciju te djelatnosti vjerojatno je zadužen neki oficir iz Štaba brigade. Karadžija dopušta da je još u vrijeme boravka Štaba brigade u Senju bio imenovan komandant mjesta, ali po njemu, mogla ga je imenovati samo Komanda područja, a nikako Štab brigade.

Sjećanje Nikole Žica podudara se s Karadžijinim. Naime, po njegovu je sjećanju bio upravo Nikola Žic — kao oficir u Štabu brigade — određen da organizira djelatnost vojnopozadinske komande i da — de facto — obavlja dužnost komandanta mjesta. Međutim, Žic ističe da on nije bio »naredbom« postavljen na dužnost komandanta mjesta Senj, već da mu je taj zadatak usmeno saopćio najvjerojatnije Viktor Buban, komandant II. brigade. Iako se ni on ne sjeća podrobnosti o djelovanju »komande«, kao ni poimeničnog sastava ostalih drugova koji su u njoj djelovali, navodi da su zadaće bile općepoznate: osiguranje važnijih objekata, zarobljenika, ratnog plijena i sl. Dodaje da za sve te poslove nisu izdvajani i oslobođeni od svojih redovnih dužnosti ostali rukovodioci, već je svima njima to bio još jedan (novi) zadatak, doduše — tih dana i najvažniji.

Žic je, po osobnom sjećanju, ostao u Senju tek nekoliko dana, a zatim je dodijeljen na drugu dužnost. Ne sjeća se da li je ikome predao dotadanjnu dužnost u Senju.

Drug Mile Pavelić, dotadanji komesar partizanskog odreda na Velebitu, navodi u svojem zapisu da je ubrzo nakon oslobođenja Senja komanda II. brigade uspostavila komandu mjesta Senj i za komandanta postavila jednoga mornaričkog oficira, do tada na službi u Senju, a njega (Pavelića) za političkog komesara. Po našoj je ocjeni to moglo biti nakon odlaska Nikole Žica iz Senja.

Moguće je na temelju ovih sjećanja zaključiti da je bilo u pitanju privremeno rješenje, i da je stalna Komanda mjesta uspostavljena idućih dana. Dakle, po našoj je ocjeni Komanda mjesta Senj — kao samostalna, izdvojena vojnopozadinska komanda — postupno nastajala.

Ta, uvjetno rečeno — komanda mjesta — bila je odmah nakon uspostavljanja smještena na Cilnici, u zgradi gdje je bio smješten i Štab II. brigade, i tu je ostala sve do bombardiranja Senja. Pred njom su bili raznoliki zadaci, i odmah se pristupilo njihovom ostvarivanju. Navodimo najvažnije: organiziranje komande s potrebnim osobljem: osnivanje čete pri komandi mjesta i u njenu sastavu posebnog voda za vojnosudske potrebe; organizirano skupljanje, čuvanje ili prebacivanje ratnog plijena na određena mjesta (pretežno u Otočac); organizirana ishrana, smještaj i upućivanje talijanskih zarobljenika u pravcu Rijeke. Pristupilo se i pripremama za mobilizaciju novih boraca u jedinice NOV-a; poduzete su mjere da se pronalaze dotadanji pripadnici vojnih sastava NDH koji se nisu odmah odazvali pozivu narodnih vlasti ili vojnih komandi; poduzete su mjere da se održava red i mir, osobito u Senju, ali i na širem kotarskom području; organiziran je prihvataj, smještaj i otprema velikog broja oslobođenih zatočenika iz talijanskog logora na Rabu.

Upravo dok su izvršavane navedene i druge zadaće, dakako — sve to u najužoj suradnji s tek osnovanim organima narodne vlasti — osnovana je 15. rujna Komanda primorskog područja sa sjedištem u Crikvenici, pod čiju je nadležnost potpala i Komanda mjesta Senj. Tih je dana osnovana i Komanda mjesta Jablanac, čiji je komandant postao spomenuti Mile Pavelić, a na dužnost pomoćnika komandanta Komande mjesta Senj 17. rujna

postavljen je Drago Spinčić, a 25. rujna postavljen je za komandanta mjesta Senj drug Srećko Balen. I Spinčić i Balen obojica iz Krmpota bili su već poznati borci u jedinicama NOV-a.

Idućih je mjeseci bilo u sastavu komande mjesta Senj više kadrovskih promjena, što za ovu priliku nije potrebno opisivati.

Nakon bombardiranja Senja u listopadu 1943. Komanda mjesta preselila je u zgradu carinarnice, na periferiji Senja u pravcu Senjske Drage. Iz Senja se Komanda povukla u siječnju 1944, kada su u Senj prodrle nje- mačke trupe iz pravca Like. Komanda je zatim djelovala sve do kraja rata na području krmpotskih sela. U tom su razdoblju poginuli, uz druge njene pripadnike, i komandant Srećko Balen (poginuo je u vrijeme kada je bio komandant mjesta Novi) i komesar Drago Spinčić. Poginuli su herojskom smrću u izravnoj borbi s neprijateljem.

Mladen Plovanić, Zagreb, Šubićeva 18

Zusammenfassung

DAS SENJER ORTSKOMMANDO

Das Senjer Ortskommando, bzw. das erste Hinterfrontkommando auf dem Gebiet des Senjer Bezirkes, wurde Mitte September 1943 — unmittelbar nach Senjer Befreiung von italienischen Okkupationstruppen — begründet.

Dieses Kommando wirkte in Senj bis zum 20. Januar 1944. Später, als deutsche Truppen wieder die Stadt Senj okkupiert haben, hat es viele Hinterfrontaufgaben erfolgreich durchgeführt, und das hat der erfolgreichen Entwicklung des Befreiungskrieges beträchtlich beigebracht.